

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Indie

JAN FILIPSKÝ

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2008

© Jan Filipský, 2008

© Libri, 2008

ISBN 978-80-7277-381-7

Obsah

Úvodem	7
Indie: subkontinent, idea, politický celek	7
Indie v pravěku a starověku	10
První obyvatelé	10
Civilizace poříčí Indu	13
Příchod Indoárjů	20
Indie doby védské	22
Rané teritoriální státy, první indické impérium	26
Období vpádů a migrací	31
Vývoj v jižní Indii	33
Guptovci a Haršova říše	34
Indie pod nadvládou islámu	37
Dillíský sultanát	38
Mughalská říše	45
Rozklad říše Velkých Mughalů	54
Maráthská říše	56
Evropská expanze	58
Éra východoindických obchodních společností	59
Pax Britannica (1818–1857)	70
Velké indické povstání	75
Indie jako korunní kolonie	79
Zrod národního hnutí a konstituční reformy	80
Období nezávislosti	111
Integrace knížecích států	112
Néhrúova éra	116
Éra Indiry Gándhiové	124
Indie na přelomu tisíciletí	137
Česko(slovensko)-indické vztahy	152
Poznávání indického světa, první kontakty	152
Od vzniku Československa k indické nezávislosti	154
Vývoj politických styků s nezávislou Indií	156
Hospodářské a obchodní styky	157
Kulturní, vědecké a sportovní styky	157
Od roku 1993 do současnosti	158

Doporučená literatura	161
V češtině	161
Cizojazyčná	162
Učebnice a slovníky indických jazyků	162
Česko(slovensko)-indické vztahy	163
Encyklopedické heslo	165
Rady a doporučení pro turisty	182
Podmínky pro vstup do Indie	182
Cestování	182
Ubytování a stravování	185
Bezpečnostní situace	186
Péče o zdraví	187
Oblečení a obutí	188
Turistické cíle	189
Důležité informace	191
Zastupitelské úřady	191
Důležitá telefonní čísla	192
Internetové adresy	192
Jazyková první pomoc	194
Nejdůležitějších deset frází v hindštině	194
Slovníček základních pojmů	194

Úvodem

Indie: subkontinent, idea, politický celek

Jméno Indie se vžilo jako zkrácený název poloostrova Přední Indie, geografického útvaru téměř kontinentálních rozměrů, nazývaného pro svou rozlohu a relativní uzavřenost indický či jihoasijský subkontinent. V širším slova smyslu tak označujeme i svébytný kulturní a civilizační okruh, zahrnující vedle dnešní Indické republiky moderní státy Pákistán, Nepál, Bhútán, Bangladéš, Maldivy a Šrí Lanku, který přes veškerou mnohotvárnost, různorodost až rozporuplnost vykazuje pozoruhodnou míru vnitřní soudržnosti, společný étos, jednotný světový názor a životní styl, v literatuře často charakterizované okřídleným spojením „jednota v mnohosti“ či „jednota protikladů“. V moderní době se jméno Indie ustálilo jako součást pojmenování historicky na sebe navazujících politických celků, od Britské Indie (britského indického impéria) přes dominium Indická unie, jež vzniklo oddělením Pákistánu 15. srpna 1947, po Indickou republiku, vyhlášenou 26. ledna 1950.

Vnější svět dal podhimálajskému subkontinentu jméno Indie podle řeky Indu (řecky *Indos*, lat. *Indus*), jejíž sanskrtský název *Sindhu* byl převzat do perštiny ve tvaru *Hinduš* a do arabštiny jako *al-Hind*. Postupně se jeho význam rozšířil na celou oblast Poindí a později i na kraje dále na východ a na jejich obyvatelstvo.

Rovněž domácí, indické názvy odrážejí dobový stav geografického poznání a postupný posun hranic známého světa, zaznamenaného v nejstarších dochovaných pramenech, z poříčí Indu do oblasti Poganží a dále na východ a jih poloostrova Přední Indie. Védské hymny, první literární památky vznikající na indické půdě zhruba od poloviny 2. tisíciletí před n. l., jež zachycují život kmenových společenství hovořících indoárijskými dialekty, výslovně uvádějí kraj kolem řeky Sindhu (doslova: tok, proud), kterou *Rgvéda* zmiňuje se všemi přítoky jako *Saptasindhava*, „Sedmiřící“ (staroíránská *Avesta* je nazývá *Haptahindu*). Z toho je odvozeno označení obyvatel Po-

indí (a později i území za řekou Sindhu), jež ve védském dialektu znělo *Saindhava* a avestsky *Hendava* (z toho povstalo novoperské *Hindó*, *Hindú*).

Arabští geografové používali pro národy obývající al-Hind jméno *Hindu* či *Hindú* (Hindové = Indové), jež se s pronikáním islámu stalo zároveň označením náboženské identity nemuslimských obyvatel, kladených do protikladu k muslimským příchozím. Od stejného základu se odvozuje i název *Hindu(ú/ó)stán*, doložený již roku 262 n. l.; tehdy zřejmě označoval oblast Sindhu, tedy dolní Poindí. V díle arabského cestovatele al-Bírúního (973–asi 1050) se již výraz „Hindu“ objevuje ve dvojjediném významu jako pojmenování Indů a zároveň vyznavačů jejich svébytného náboženství, a *Hindustán* odkazuje na celé území Indie.

Také etymologie moderního pojmenování hinduismus napovídá, že tento nejrozšířenější nábožensko-filozofický systém představuje vyznání (a způsob života) Indů (obyvatel al-Hindu či v širším slova smyslu chápaného *Hindustánu*). Podobně i název *hindí* (*hindština*, doslova: indická [řeč], *indičtina*), stejně jako *hindustání* („mluva *Hindustánu*“, smíšená varianta spojující *hindskou* gramatickou strukturu s *arabskou* a *perskou* slovní zásobou) ukazuje na status, jemuž se tento jazyk těší jako mateřština více než 40 % obyvatel a novodobá *lingua franca* Indie. V českém odborném názvosloví zhruba od 60. let 20. století důsledně rozlišujeme mezi mluvčími *hindštiny* (*Hindové*, *hindský*) a mezi vyznavači *hinduistického náboženství* (*hinduisté*), i když se občas objevují případy, kdy autoři tyto názvy směšují.

Tradičním domácím názvem, označujícím celé území Indie, je podle raných buddhistických textů a v nápisech vládce Maurjů Ašóky (273–232 př. n. l.) jméno *Džambudvípa* („*Jambolový ostrov*“ – podle hřebíčkovce *jambolového*, pod nímž se podle tradice ostrov prostírá), v *hinduistické kosmografii* pojmenování nejvnitřnějšího ze sedmi soustředných kontinentů, jež prstencově obepínají horu *Méru*, sídlo bohů a osu vesmíru. Území ostrova se dělí na devět (někdy sedm) oblastí (*varša*), z nichž nejjihněji je položena *Bháratavarša* – „*Země Bharatovců*“, potomků legendárního vládce *Bharaty*.

Posvátná tradice považuje *Bharatu*, syna mytického krále *Dušjanty* a nebeské nymfy *Šakuntaly* (v jiném podání jednoho

z blízkých potomků zakladatele lidského rodu Manua), za světovládného panovníka, jehož říše, Bháratavarša, obsáhla celé území subkontinentu od Himálaje až po Rámův (též Adamův) most, řetěz ostrůvků mezi jižním cípem indického poloostrova a Šrí Lankou. V témže smyslu, jako označení státu, který na severu ohraničuje Himálaj a na jihu Indický oceán, přijala tento historický název ve zkráceném novoundickém tvaru Bhárat nezávislá Indie.

Rozdělení Britské Indie a vznik Pákistánu, založeného na myšlence svébytného muslimského národa, zproblematizovalo používání názvů „Indie“, „indický“ k označení kultur, historických krajů a státních útvarů předcházejících novodobému politickému dělení jižní Asie. Někteří pákistánští historici proto označují subkontinent souhrnným názvem Hind-Pákistán, aby naznačili, že se vždy rozpadal na dva odlišné civilizační celky, jež s příchodem politické nezávislosti získaly možnost samostatného rozvoje.

Indie v pravěku a starověku

První obyvatelé

Počátky osídlení (před 2 miliony let) K prvním dokladům o přítomnosti člověka na indickém subkontinentu patří primitivně opracované křemencové valouny a úštěpy, jež sloužily jako hrubé pěstní klíny, sekáče, drásadla a řezací nástroje. Nejstarší známý soubor staropaleolitických artefaktů se podařilo objevit na plošině Pótvár, poblíž pákistánského Rávalpindí, ve vrstvě usazenin, jejíž stáří se na základě moderních metod paleomagnetického a radioizotopového datování odhaduje na 2 miliony let. Typologicky jsou blízké valounovým kulturám nejstaršího paleolitu spojovaným zejména ve východní Africe s hominidy typu *Homo habilis*.

Paleolit (asi 600 000–10 000 před n. l.) Stáří většiny nálezů řazených do staré doby kamenné se podle geologického kontextu obvykle odhaduje na půl milionu let; za nejranější staropaleolitické sídliště je považováno Bóri v dnešním svazovém státě Maháráštra, odkud pocházejí kamenné artefakty vyrobené zhruba před 600 000 lety. V odborné literatuře se ustálilo dělení indických raně paleolitických nástrojů do dvou hlavních skupin: zatímco valounové sekáče a úštěpové čepele a drásadla bývají podle prvních nalezišť v říčních sedimentech přítoku Indu Sóán (či Sóhan) řazeny k tzv. sóánské kultuře (soanien), pěstní klíny, převažující zejména v peninsulární oblasti, se podle prvního doloženého výskytu nedaleko jihoindického Madrásu nazývají kulturou madraskou (madrásien). Novější objevy v oboru pleistocénní geologie a stratigrafie raného paleolitu si vyžádaly radikální revizi dosud přijímané chronologie, a proto se někteří autoři užívání termínů sóánské a madraské industrie raději vyhýbají a na základě typologických podobností staropaleolitických nástrojů s artefakty z francouzského naleziště Saint Acheul tyto kultury nazývají acheulské (acheuléen).

Dosud se bohužel nepodařilo objevit téměř žádné kosterní pozůstatky umožňující stanovit typ člověka, který tyto ná-

stroje vyrobil. Část lebky nalezené roku 1982 v sedimentech řeky Narmady v oblasti Hóšangábádu patřila podle řady badatelů zástupci druhu *Homo erectus*, s jehož rozšířením bývá spojován rozmach acheulských industrií, avšak novější výzkumy podporují předpoklad, že „narmadský člověk“ patřil již k druhu *Homo sapiens*. Ještě relativně nedávno se za lidské předky mylně považovali *Brahmapithecus*, *Ramapithecus* a s ním spojený *Sivapithecus* (pojmenování podle mytologických postav Brahmy, Rámy a Šivy), jejichž fosilní pozůstatky staré asi 2,2 mil. let paleoantropologové našli v pohoří Síváliku; novější výzkumy však ukázaly, že se jednalo o vyhynulý rod primátů, snad předchůdce dnešních orangutanů.

Nález z období středního paleolitu (150 000–35 000 před n. l.), spojované s populacemi typu *Homo sapiens*, vykazují rostoucí podíl sekacích a řezacích nástrojů, čepelí, škrabadel a vrtáků vyrobených z ústěpů, odbíjených z říčních valounů křemence, achátu, jaspisu či chalcedonu. S nástupem mladšího paleolitu (35 000–10 000 př. n. l.) je spojen rozvoj nových čepelových industrií, využívajících technologie odbíjení úzkých dlouhých ústěpů z předem připravených pazourkových jader a spojovaných s rozšířením člověka moderního typu *Homo sapiens sapiens*.

Mezolit (10 000–6/4 000 před n. l.) Na mnoha místech subkontinentu je patrná těsná kontinuita mezi mladopaleolitickými industriemi a kulturami střední doby kamenné (mezolitu), pro něž je typická výroba tzv. mikrolitů, drobných kamenných ústěpů, čepelí, rydel a hrotů zasazovaných do dřevěných či kostěných násad a ratišť. Nositelé těchto kultur postupně přecházeli od sběračství a lovu k usedlejšímu způsobu obživy, pastevectví a kultivaci potravinových plodin. K nejznámějším mezolitickým sídlištím patří Bágaur, ležící na východ od pásma Arávalí v dnešním Rádžasthánu, které lze datovat do rozmezí let 5000–2800 před n. l. Posun od lovectví a kočovného způsobu života k pastevectví naznačují rovněž archeologické výkopy v okolí vrchu Adamgarh nedaleko Hóšangábádu severně od řeky Narmady (svazový stát Madhjadpradéš), kde se v sídlištních vrstvách datovaných kolem roku 6000 před n. l. našly kosti divokých i zdomácnělých zvířat, ručně zhotovovaná keramika a množství mikrolitických rydel, vrtáků a čepelí.

Neolit (7000–1000 před n. l.) S příchodem mladší doby kamenné (neolitu) lze zaznamenat intenzivní rozvoj pěstování potravinových plodin a chovu dobytka, spojený s používáním dokonalejších technologií výroby hlazených kamenných nástrojů – nástup převratných změn, jež V. Gordon Childe, jeden z nejvýznamnějších archeologů 20. století, nazval „neolitickou revolucí“. Nejstarší známé neolitické sídliště na indickém subkontinentu – nejrozsáhlejší od řeky Indu po Středomoří – objevili archeologové v Mehrgarhu, na řece Bolán v pákistánské provincii Balúčistán. Od 8. tisíciletí před n. l. zdejší zemědělci pěstovali pšenici a ječmen, jež skladovali v sýpkách z nepálených cihel, chovali kozy, ovce a hrbatý skot a používali kamenné a kostěné nástroje. Zhruba od roku 3800 před n. l. jsou v Mehrgarhu patrné známky postupného úpadku, avšak v letech 3800–3200 před n. l. dochází k expanzi zemědělských sídlišť tzv. hákerské kultury (pojmenované podle dnes vyschlé řeky Hákra v poušti Thár) dále na východ, od Bolánu po Indus.

Stopy nejstaršího neolitického osídlení na území dnešní Indie se dochovaly pod severními výběžky pohoří Vindhja (odtud tzv. vindhijský neolit), v okresech Mirzápur a Iláhábád (svazový stát Uttarpradéš), odkud pocházejí i první doklady o pěstování rýže na subkontinentu – podle některých pramenů již z doby kolem roku 5000 před n. l., podle jiného datování po roce 3500 před n. l.

Chalkolitické (eneolitické) kultury (asi 2800–700 před n. l.)

S nástupem eneolitu (pozdní doby kamenné) se v různých částech subkontinentu objevují početná zemědělská sídliště, jejichž obyvatelé vedle dosud převažujících kamenných (litičkových) nástrojů ve stále větší míře používají předměty z kovu, nejčastěji z mědi – odtud označení chalkolit.

Nejstarší chalkolitickou kulturu (2800–2200 před n. l.) odhalily výkopy v Ganéšvaru, v oblasti tzv. měděného pásu u Khétrí (Rádžasthán), kde nálezy zahrnují vedle typických mikrolitů hlavice šípů a oštěpů, rybářské háčky, dláta či náramky z mědi a černě malovanou keramiku s hrubou okrovou polevou.

Chronologicky nejmladší chalkolitická kultura se dochovala na území západní Maháráštry, v okresech Ahmadnagar (Džórvé,

Névása, Daimábád) a Púna (Čandólí, Sóngáon, Inámgóon). Podle naleziště Džórvé, ležícím na levém břehu řeky Pravara, přítoku Gódávarí, je známa jako kultura džórvská (asi 1400–700 před n. l.). Její nositelé žili v prostorných obydlích z hlíny, uvnitř i zvenčí opatřených vápennou omítkou, pěstovali pšenici, ječmen, rýži, proso, luštěniny, saflor (světlici barvířskou) a len, tkali látky z kapoku a bavlny a vyráběli červenou polévanou keramiku s černě malovaným dekorem.

Civilizace poříčí Indu

Jen málokterá starověká civilizace skrývá tolik nevyřešených záhad a vyvolává takové množství sporů, spekulací a nepotvrzených dohadů jako vyspělá městská civilizace, jež se od 4. tisíciletí před n. l. rozvíjela na území dnešního (pákistánského) Balúčistánu a Sindhu a v pozdějších fázích zahrnovala i oblast od Gudžarátu po meziříčí (tzv. *dóáb*) Jamuny a Gangy. Nedořešená zůstává otázka jejího vzniku, stejně jako původu jejích nositelů, nejistý je způsob státního uspořádání i jeho samotná existence. Záhadné znaky nalezené na pečetidlech, keramice aj. předmětech již přes 130 let vzdorují pokusům o rozluštění a nedávno badatelé vyslovili vážnou pochybnost, zda vůbec jde o písemné záznaky. Závojem tajemství zůstává zahalen i úpadek a zánik této civilizace, v minulosti asi ne zcela právem spojovaný s příchodem indoevropských kmenů ze západu, tzv. árjovskou invazí.

Shoda nepanuje ani v otázce pojmenování této civilizace. Když archeologové roku 1920 znovuobjevili sídliště městského typu u vesnice Harappa, vžilo se jako označení místní svébytné kultury pojmenování „harappská“; výzkumy, jež následovaly (1922–31), odhalily v Mohendžodáru a na dalších místech v Poindí pozůstatky obdobných městských sídlišť, jejichž inventář už umožnil hovořit nikoli o jednotlivých kulturách, nýbrž o jediné civilizaci. Pro Pákistánce je jen obtížně přijatelný název „protoindická“, jímž se zprvu označovala, protože její nejvýznamnější centra jsou soustředěna převážně na území dnešního Pákistánu, nikoli Indie; naproti tomu někteří indiští archeologové s odvoláním na nové objevy početných sídlišť harappského typu na druhé straně hranic, podél vyschlého řečiště, považovaného za mytickou Sarasvatí, prosazují pojme-

nování „civilizace povodí Indu a Sarasvatí“. Toto označení má ale vzhledem k problémům se ztotožněním vyschlého říčního systému Ghaggaru a Hákry se Sarasvatí, zmiňovanou ve védských hymnech, spíše symbolický význam, a v literatuře se nejčastěji používá název civilizace poříčí Indu, někdy též induská či harappská civilizace.

Předharappské kultury (4.–3. tisíciletí před n. l.) Již asi od poloviny 4. tisíciletí před n. l. vykazuje kulturní vývoj na rozsáhlém území od indoíránského pomezí až po řeku Indus četné zvláštnosti, jimiž se podstatně odlišuje od situace v ostatních částech subkontinentu. Určující roli v něm sehrálo podstatné rozšíření místního a dálkového obchodu, související s rychlým rozvojem pastevečství a usedlého zemědělství, a s ním spojená urbanizace. Na rozdíl od eneolitických kultur na východ od Indu, jež se rozvíjely vesměs nezávisle, tvořila zemědělská sídliště na jihu dnešního Afghánistánu, v Sístánu, Balúčistánu a Sindhu vývojový předstupeň harappské civilizace.

Rané harappské období (3. tisíciletí před n. l.) Již od poloviny 4. tisíciletí před n. l. je v celé oblasti Poindí patrný prudký nárůst počtu zemědělských osad související s využíváním nových postupů při pěstování kulturních plodin na záplavových rovinách Indu, což umožnilo zvýšení produkce potravin a rozšíření počtu obyvatel. Podél celého toku Indu, od Amrí na jihu až po Bannú v Severozápadní pohraniční provincii, stejně jako v přilehlé indoganžské oblasti vznikala rozlehlá sídliště, na mnoha místech chráněná hradbami z nepálených cihel, jejichž obyvatelé chovali skot a ovce, pěstovali ječmen a pšenici, vyráběli kamenné, měděné a bronzové nástroje a rozvíjeli dálkový obchod s Íránem i raně dynastickou Mezopotámií. Z dochovaných dokladů materiální kultury je zároveň zjevné sblížení regionálních tradic, proces vytváření jednotného kulturního komplexu společného pro celé povodí Indu, který předcházal vzniku zralé harappské civilizace.

Vrcholné harappské období (asi 2500–1900 před n. l.) Nástup vrcholné fáze harappské civilizace lze zaznamenat zhruba ve stejné době na rozlehlém území od pákistánsko-iránského

pomezí přes jižní a severovýchodní Balúčistán, vlastní Poindí (Sindh), pákistánský i indický Paňdžáb, Gudžarát, severní Rádžasthán a Harijánu, až po západní Uttarpradéš. Celá tato rozsáhlá oblast o rozloze zhruba 1,25 milionů km² tvořila v polovině 3. tisíciletí před n. l. jedinou kulturní zónu, jež s drobnými regionálními zvláštnostmi vykazovala pozoruhodnou míru uniformity.

Z téměř 2 800 harappských lokalit, jež se doposud podařilo identifikovat, tvoří sídliště představující vrcholnou fázi civilizace necelou třetinu, z toho zhruba 400 na pákistánské a 600 na indické straně hranice. Přestože lze na většině nalezišť vysledovat plynulý vývoj, který dosáhl ve zralé harappské fázi svého vyvrcholení, mohl vývojový proces stěží kulminovat všude současně a přinést všude stejné výsledky. Dá se tedy předpokládat, že k přechodu od raného k vrcholnému stadiu došlo v oblasti, kde byly nejpříznivější podmínky (úrodný pás od Kótdídží ve středním Sindhu po Paňdžáb), a odtud se civilizace rozšířila – možná v procesu politické expanze – do ostatních regionů.

Jednotný ráz je patrný v rozvržení městských sídlišť, kde chaotickou výstavbu předchozího období nahradila pravidelná síť pravoúhle se křížících ulic, i v používání stejných stavebních postupů. Osady se budovaly podle jednotného plánu, s opevněnou akropolí, k níž přiléhá obytná část, většina domů je vybavena koupelnami a splachovacími záchody napojenými na městskou kanalizaci. V celé harappské kulturní oblasti, jež mohla alespoň nějakou dobu tvořit jediný státní celek, lze rovněž doložit používání systému měř a vah založeného na šestnáctkové soustavě, stejného typu červené, černě zdobené keramiky a typických pečetidel, určených zřejmě k označení původu zboží či jeho majitele.

Vedle Harappy, ležící na přítoku Indu Ráví (okres Sáhíval, pákistánský západní Paňdžáb), jež značně utrpěla v letech 1856–63, kdy sloužila jako zdroj stavebního materiálu při výstavbě železniční trati z Láhauru do Multánu, je nejlépe prozkoumaným nalezištěm sindhské Mohendžodáro (tradičně, ale zřejmě mylně překládané jako „Pahorek mrtvých“), jež se nachází na pravém břehu Indu, asi 650 km dále na jihozápad. Ovšem značná síla sídlištních vrstev a zvýšení hladiny spod-

ních vod v Mohendžodáru neumožnily dosáhnout úrovně z počátků osídlení, sahajících asi do předharappské doby.

Původně byla obě města, z nichž každé mohlo v době největšího rozkvětu obývat 35–40 000 lidí, považována za společné metropole jednotné říše, avšak objevy městských center srovnatelných rozměrů (Ganvérivála v údolí vyschlé řeky Hákra v pákistánském Čólistánu, Rákhígarhí v indické Harijáně aj.) vedly k hypotéze, že zde namísto jediného impéria mohlo existovat více oligarchicky spravovaných městských států, spojených těsnými obchodními, kulturními, případně politickými svazky do volnějšího sdružení.

Rozvoj zemědělské výroby, na jejíž produkci byla závislá rostoucí městská centra, pokračující dělba práce a specializace vedly k zintenzivnění místního i dálkového obchodu. Na řadě míst vznikaly osady řemeslníků, kteří se specializovali na určitý typ výrobků, a často záviseli na materiálech a surovinách, dovážených ze vzdálených oblastí. Např. dílny v Bálákótu na balúčském pobřeží zásobovaly celou oblast výrobky z perleti, v Čanhudáru či Lóthalu se vyráběly korále z karneolu, z dalších center pocházela steatitová pečetidla, kamenná závaží, ozdoby ze zlata, stříbra či lazuritu, těženého v horách Badachšánu na severovýchodě Afghánistánu. Zejména obchodu s touto komoditou zřejmě sloužila osada Šortugaj na řece Amudarji, dosud nejseverněji objevená obchodní stanice Harappanů. Naproti tomu nejzazší jihozápadní výspu harappské civilizace tvoří opevněná faktorie Sutkágendor na Makránském pobřeží, poblíž dnešních pákistánsko-iránských hranic, jež zprostředkovala obchodní výměnu s oblastmi dále na západ, od Perského zálivu po Mezopotámii.

Záhada harappských nápisů Již od roku 1872/1873, kdy máme zaznamenán první nález harappského pečetidla se záhadnými znaky, se obecně předpokládalo, že jde o písemný záznam dosud neznámého jazyka. Postupně objevované nápisy na pečetidlech a jejich otiscích, keramických střepech, terakotových tabulkách a měděných destičkách, kamenných i kovových náramcích, zbraních a dalších předmětech (včetně slavného třímetrového „vývěšního štítu“ nalezeného v indické Dhólavíře) podnítily řadu pokusů o jejich rozluštění. Přestože

počet publikovaných hypotéz již přesáhl stovku, žádná z nich nepřinesla obecně přijatelné řešení. A nelze vyloučit, že vůbec nejde o písemné záznamy, takže řešení možná ani neexistuje.

Dosud se podařilo objevit něco mezi 4–5 000 artefakty, jež jsou „popsány“ neznámými znaky, a počet harappských symbolů se (podle toho, zda vyloučíme či naopak zahrneme různé varianty a ligatury) pohybuje od 300–400 po více než 600. Nápis jsou vesměs velice krátké – často je tvoří jen jeden či dva znaky; vůbec nejdelší nalezený nápis čítá 17 znaků a záznamy o 10 a více znacích tvoří v dosavadním korpusu méně než setinu. Protože se ponejvíce objevují na pečetidlech, která mohla zároveň sloužit jako amulet, obsahují zřejmě tituly a jména majitelů, klanů či božstev, názvy povolání, obchodních cechů, úředních hodností či lokalit.

Podle stále převažujícího názoru počty znaků a jejich řazení nasvědčují tomu, že by se mohlo jednat o logosylabický systém, kombinující piktogramy a ideogramy s funkčními (snad gramatickými) symboly. Zatím se ale s jistotou podařilo prokázat pouze směr psaní těchto nápisů, a to zprava doleva (na pečetidlech jsou znaky zrcadlově obrácené); někdy se na další řádce směr mění (bustrofedon).

Na základě počítačové analýzy dospěli ruští a po nich i finští badatelé na přelomu 60. a 70. let 20. století k závěru, že pozičně statistická distribuce znaků nejvíce připomíná strukturu drávidských jazyků, a „protodrávidská“ hypotéza se po řadu let přijímala jako klíč, jímž se konečně podaří prolomit kód harappských nápisů. K jejich vyluštění však zatím nevedla, stejně jako předtím hypotéza sumerská, pokus českého orientalisty Bedřicha Hrozného „číst“ tyto nápis jako chetitské hieroglyfy, anebo experimenty založené na hledání paralel s protoelamským písmem, písmem bráhmí, či písmem rongorongo z Velikonočního ostrova, s protomundštinou, védským dialektem, případně staroslověnštinou...

V prosinci 2004 zveřejnila skupina amerických vědců převratnou teorii, podle níž harappské znaky nejsou, a vlastně ani nemohou být písmem, nýbrž že se jedná o soubor nejazykových symbolů, jež mohly plnit klíčové náboženské, politické či společenské funkce, avšak nesloužily k fonetickému záznamu jazykových sdělení. Tuto úlohu podle nich nápisů nemohly pl-

nit již pro svou nepatrnou délku, avšak hlavně vzhledem k malému počtu případů opakování jednotlivých znaků v jednom nápisu a nízké frekvenci výskytu většiny znaků v celém korpusu.

Není tedy vyloučeno, že podobně jako jejich současníci v Mezopotámii mohli i Harappané používat určité znaky symbolizující nebeské jevy, síly a tělesa, jejichž magická moc se přenášela na osoby, rodiny, klany, místa, hodnosti, či povolání, které s nimi byly spojovány. Pro tuto možnost hovoří skutečnost, že po celých šest století své existence se protoindické symboly vyskytují prakticky v nezměněné podobě na celém území harappské civilizace, jehož obyvatelé sotva sdíleli jednotný jazyk, nálezy řady duplikátů pečetidel masově vyráběných z jediné matrice, stejně jako okolnost, že současně se zánikem městských kultur obyvatelé poříčí Indu stejně náhle ztratili i schopnost psát. Je tedy lákavé předpokládat, že tyto „nápis“ měly hlavně magický význam, představovaly výraz panharappské ideologie, jež stmelovala rozsáhlou oblast Poindí v jediný celek, a zajišťovala harappské civilizaci vysokou míru kulturní jednoty.

Zánik harappské civilizace (kolem 1900 před n. l.) Od přelomu 3. a 2. tisíciletí před n. l. jsou na většině harappských sídlišť zřetelně patrné známky úpadku: některá městská centra se zcela vylidnila, ve většině ostatních nahradila dosavadní pečlivě rozvržené obytné čtvrti náhodně vznikající zástavba, upadla kvalita stavitelských prací i řemesel, ustal dálkový obchod s Mezopotámií a jinými vzdálenými oblastmi, vymizela pečetidla s harappskými symboly, ženské terakotové figurky, znalost metalurgie bronzu a další dovednosti tvořící součást celoharappské tradice.

Při hledání příčin úpadku a zániku většiny městských sídel v údolí Indu, spojených s migrací obyvatel na jih, do oblasti Kačče a Sauráštry, a rovněž na východ, od Paňdžábu přes severní Rádžasthán a Harijánu po horní tok Gangy a Jamuny, se odborníci opět rozcházejí. Podle jedněch k zániku civilizace přispěla rozsáhlá přírodní katastrofa, jež měla za následek změnu toku Indu a jeho přítoků, provázenou na jedné straně vysycháním některých řek a na druhé ničivými zápla-

vami. Jiná skupina se přiklání k názoru, že v důsledku náhlé změny klimatu a ničivého sucha nedokázala pole a pastviny v Poindí uživit rostoucí počty lidí a dobytka, další vysvětluje dezertifikaci krajiny jako důsledek intenzivní těžby dřeva potřebného k masové výrobě pálených cihel a keramiky. Nechybí ani pokusy spojovat vylidňování harappských měst s rozšířením ničivé epidemie, s nájezdy horských kmenů ze západu, či dokonce s invazí Indoárjů, pasteveckých populací hovořících indoevropskými jazyky, pro niž se však zatím nepodařilo objevit žádné přesvědčivé doklady.

Není vyloučeno, že konec vrcholného harappského období mohlo způsobit zhroucení dosavadních politických a ekonomických struktur, anebo kombinace několika faktorů. Zároveň mezi badateli získává stále větší podporu názor, že mezi zralou a pozdní fází této civilizace je patrná kontinuita, a nově vznikající zemědělské osady postharappského typu vykazují – s regionálními obměnami – pokračování některých kulturních tradic z předchozího období. Přejít k posturbanistické vývojové etapě tak přinesl nejenom jistou míru regrese, ale i četné známky technologického pokroku.

Postharappské kultury (asi 1900–1200 před n. l.) V oblasti Sindhu postihl pokračující úpadek nejdříve Mohendžodáro, v jehož nejmladších sídlištních vrstvách jsou patrné stopy narychlo a nedbale prováděných přestaveb s využitím cihel ze starších budov. Kanalizační síť byla na řadě míst zanesená, anebo se rozpadala, a podle nálezů šperků ze zlata, stříbra, karneolu a jadeitu ukrytých pod podlahami některých domů lze usuzovat na šíření nejistoty, hrozby útoku zvenčí či vnitřního neklidu. O zhroucení zavedeného pořádku svědčí i nepohřbené tělesné pozůstatky téměř 40 osob, nalezené v místech, kde zemřely, mnohdy zjevně násilnou smrtí.

V Harappě vystřídala městskou civilizaci tzv. kultura pohřebišť H (1900–1600 před n. l.), jejíž nositelé stavěli svá obydlí z pálených i nepálených cihel (i když menších rozměrů nežli ve zralé fázi), budovali vyzděné odvodňovací kanály, vyráběli tenkostěnnou, dobře vypálenou keramiku, ovládali techniku výroby korálek z modré fajánse, jíž nahrazovali nedostatkový lazurit, a zřejmě i ze skla. Ostatky zemřelých ukládali do ke-

ramických uren poté, co těla na čas ponechali pod širým nebem, a vedle rýže pěstovali i několik druhů prosa. Sídliště této kultury pokrývají oblast západního Paňdžábu až po vyschlé řečiště Hákry a Ghaggaru. Původní předpoklad, že představuje přechodnou formu pozdně harapské fáze ovlivněnou kulturou nově přichozí populace, hovořící indoárijským dialektem, novější výzkumy nepotvrzují, a naopak prokazují značnou míru kontinuity s předchozím vývojem; kultura pohřebiště H by mohla souviset s působením místních, dosud menšinových či marginálních komunit.

Přetrvávání starších inovovaných tradic je možno pozorovat i na území dnešního Gudžarátu (Kačch a Sauráštra) a v rozvodí mezi Satladžem a Jamunou a v oblasti Dóábu (meziříčí Jamuny a Gangy), kde se poharappska sídla promísila s osadami chalkolitických kultur, jež se rozvíjely paralelně s harappsou civilizací.

Příchod Indoárijů

Na základě zjevné genetické příbuznosti indoevropských jazyků a svědectví nejstarších literárních památek v těchto jazycích se srovnávací jazykovědci zaměřili na pátrání po hypotetické pravlasti Indoevropanů. Vycházejí většinou z předpokladu, že jednotlivé indoevropské kmeny se ze svých původních sídel, nejčastěji umístovaných do stepních oblastí mezi Černým a Kaspickým mořem, paprskovitě rozšířily do okolních oblastí, a jejich původně společný prajazyk se někdy v rozmezí let 4500–3500 před n. l. rozštěpil na jednotlivé větve indoevropské jazykové rodiny. Podle jedné z nejrozšířenějších hypotéz se zhruba kolem roku 3000 před n. l. z indoevropského společenství vydělili mluvčí indoíránských jazyků, kteří v postupných vlnách osidlovali jižní část Střední Asie. Někdy koncem 3. tisíciletí před n. l. se indoíránská jazyková společnost rozpadla na dvě podskupiny, íránskou a indoárijskou; zatímco kmeny hovořící íránskými dialekty se usazovaly v severním Íránu a Afghánistánu, Indoárjové překročili pohoří Hindúkuš a pronikli až na severozápadní pomezí Indie.

Protože pojmy jako Indoevropané, Indoíránci a Indoárjové označují výhradně příslušníky jazykových skupin, aniž by co-

koli vypovídaly o etnickém původu a složení kmenových populací hovořících příslušnými jazyky, dosud se nepodařilo jednoznačně prokázat souvislost toho kterého jazykového společenství s určitou archeologickou kulturou. S Indoevropany se nejčastěji spojuje nomádský pastevecký způsob života, domestikace koně (*Equus caballus*), k níž došlo v jihoruských stepích někdy na přelomu 5. a 4. tisíciletí před n. l., vynález lehkých vozů tažených koňmi, s koly opatřenými loutkotěmi, a později využívání koně i jako jízdního zvířete. Tyto rysy vykazuje jak andronovská kultura, jež ve 2. tisíciletí zahrnovala větší část Střední Asie, tak rozsáhlý archeologický komplex, který v letech 1900–1500 před n. l. tvořila sídliště doby bronzové v Baktrii (podél středního toku Amudarji) a v Margianě (zahrnující povodí řeky Murgháb ve východním Turkmenistánu a jižní Uzbekistán). Mnozí odborníci proto právě v této kulturní oblasti nacházejí přesvědčivé doklady pokračující migrace indoárijských kmenů na subkontinent.

Proti zastáncům teorie „árijské invaze“, kteří v minulosti spojovali zánik městské civilizace v povodí Indu se vpády nájezdníků hovořících indoárijskými jazyky, se v nedávné době zformovala skupina badatelů, kteří s poukazem na pozoruhodnou vývojovou kontinuitu v celé harappské kulturní oblasti, kde se archeologům nepodařilo zaznamenat náhlé zvraty ani inovace svědčící o hromadném pronikání cizích etnik, hledají prapůvodní domovinu Indoárijů v severozápadní a severocentrální části jižní Asie. Tito autoři odmítají názory většiny indoeuropeistů, podle nichž kulturní vývoj na indickém subkontinentu ovlivnilo postupné pronikání indoárijských kmenů, a naopak prosazují stanovisko, že se indická civilizace vyvinula výhradně z domácích zdrojů. Vycházejí přitom z nápadných podobností mezi materiální kulturou harappských a postharappských populací, způsobem obživy založených na spojení usedlého zemědělství s pastevectvím i používanými technologiemi.

Poté, co tato idea získala podporu hinduistických nacionalistů, nabývá odborný spor nezřídka povahy politické kontroverze. O tom, který názor nakonec převáží, musí rozhodnout další výzkum. Již dnes je ale zřejmé, že mnohé z tradovaných pravd je nutné odmítnout, resp. podrobit radikální revizi.

Indie doby védské

Védská slovesnost (1500–600 před n. l.) Nejstarší indické literární památky (a zároveň nejstarší literární texty v indoevropském jazyce; nikoli však zachycené písmem!) představují soubory převážně veršovaných skladeb vytvořených k oslavě různých bohů, průpovědí provázejících oběti přinášené na jejich počest a magických formulí, označované souhrnným názvem védy (doslova: vědění). Jejich základ tvoří čtyři rozsáhlé sbírky (*sanhity*), z nichž první a nejstarobylejší, zvaná *Rgvéda* (Sbírka znalosti chvalozpěvů), sestává z oslavných hymnů, vzývání a modliteb. Na ni navazuje kniha obětních průpovědí (*Jadžurvéda*), zpěvník nápěvů provázejících jednotlivé oběti (*Sámavéda*) a kniha kouzelných zaklínadel (*Atharvavéda*).

Védy jsou složeny ve védském (nebo mantrovém) dialektu, označovaném též jako stará indiština, který je blízký jazyku staroíránské *Avesty* a spolu s ním představuje výsledek rozpadu společného indoíránského prajazyka. Srovnávací výzkumy ukazují, že přibližně 6 % rgvédské slovní zásoby je cizího původu, což badatelé nejčastěji vysvětlují jako pozůstatek jazyků původního předindoevropského obyvatelstva, jež Árijové postupně pohltili (protomundský či protodrávidský substrát), případně jako výsledek míšení s nově přichozími populacemi, které hovořily drávidskými jazyky, z nichž se ve védách zachovaly jednotlivé výpůjčky (adstrát), anebo které během pronikání na subkontinent převzaly dialekt indoárijských kmenů, v němž zanechaly stopy své mateřštiny (superstrát).

Datování *Rgvédy* a jiných védských památek není dosud uspokojivě dořešeno. Védy, souhrn posvátného, „zvěstovaného“ (*šruti*) vědění, se tradičně předávaly ústním podáním a nejstarší dochovaný rukopis *Rgvédy* pochází až z 15. století n. l., jež od doby vzniku sbírky dělí zhruba 3 000 let. Protože se jedná o soubor textů, které vznikaly po dlouhou dobu a až dodatečně se uspořádaly do výsledné podoby, lze stanovit pouze jejich relativní chronologii; mezi 1 028 hymny *Rgvédy*, jež jsou rozčleněny do 10 knih, nacházíme texty obsahující odraz nejstarší indoevropské a společné indoíránské tradice, ale i pozdní dodatky, připojené k původní redakci až po její kodifikaci ve druhé polovině 2. tisíciletí před n. l.

Védské sbírky představují nejstarší historický pramen, umožňující rekonstrukci období, v němž vznikaly; hodnotu svědectví, jež podávají o své době a životě své společnosti, však je nutno posuzovat s ohledem na obrazný, básnický způsob vyjadřování, mytologické zaměření a rituální účely, jimž sloužily. Protože navíc není možno ověřovat tvrzení obsažená v jednotlivých textech za pomoci jiných literárních zdrojů či archeologických nálezů, hrozí při historické interpretaci védských *sanhit* nebezpečí vážných zkreslení.

Védští Árjové Vedle bohů početného panteonu, který vykazuje četné indoevropské a indoíránské paralely, védské sbírky zachycují osudy rodových společenství, jež obývala oblast od podhůří Hindúkuše (východní Afghánistán) po ganžsko-jamunský Dóáb (západní Uttarpradéš) a od Kašmíru po Sindh. Vyznačovala se zemědělsko-pastorálním způsobem života a válčila spolu navzájem i s cizími kmeny o stáda dobytka. Pěvci védských hymnů označují příslušníky vlastní pospolitosti jménem Árja (urození, vznešení) a oslavují je jako nositele světla, kteří jsou vyznavači hromovládného Indry a božského ohně Agniho, jehož prostřednictvím přinášejí bohům zápalné oběti. Hlavními protivníky Árjů jsou ve védách Dásové a Dasjuové (doslova: otroci, sluhové), kteří patří světu temnoty, mají barbarskou mluvu i způsoby, neznají Indru, chvalozpěvy bohům, ani posvátný rituál. Častý námět rgvédských zpěvů tvoří ozbrojené střety, při nichž Indra v čele árjovských bojovníků na válečných vozech tažených koňmi vyvrací opevněná hradiště Dásů či Dasjuů a získává bohatou kořist v podobě zajatců a početných stád skotu.

Zkreslený výklad védských textů, způsobený doslovným překladem nejasných míst a metafor, v minulosti vedl ke zjevně mylnému chápání bojů mezi Árji a Dásy jako střetávání nomádských árijských nájezdníků světlé pleti s tmavými ploskoskými domorodci (nejspíše Mundy či Drávidy), jejichž sídla nedokázala vzdorovat invazi pohyblivějšího a lépe vyzbrojeného nepřítele. Moderní výzkumy však ukazují, že protiklad mezi „světlymi“ Árji a „tmavými“ Dásy je třeba chápat nikoli rasově, nýbrž symbolicky, a že védy spíše než konflikt odlišných etnik popisují střet různých náboženských ritů a civilizač-

ních hodnot; nechybí ani názory, že Dásové představovali jeden z kmenů hovořících některým z indoíránských dialektů, jehož odlišnou mluvu, obyčeje a kulturu ostatní považovali za cizí a nepřátelské.

Rasově bývá interpretováno i tradiční dělení védské společnosti do čtyř stavů, resp. kastovních společenství (*varna*), jež se poprvé objevuje v nejmladších částech *Rgvédy*. Přestože na podporu tohoto chápání zdánlivě hovoří skutečnost, že *varnu* (doslova: barvu) Ářjů (*árjavarna*) texty staví do protikladu k „barvě“ Dásů (*dásavarna*), ani zde zřejmě nešlo o barvu pleti či vnější vzezření příslušníků vyšších kast (bráhmanských kněží a obětníků, kšatrijských vládců a válečníků, svobodných obcíníků tvořících obecný lid – *viš*) ve srovnání se zotročenými Dásy (možná předárijským obyvatelstvem řazeným k opovrhovaným šúdrům), nýbrž opět o symbolický kontrast světla a temnoty.

Z árijských (či árjovských) kmenů zmiňovaných ve védách jsou nejznámější Bharatové, usazení v západním Paňdžábu. Název jejich domény, později rozšířený na celou oblast na jih od Himálaje a odvozovaný od mytického praotce Bharaty, se v moderní době stal označením celé Indie. Podle tradice zaznamenané v *Rgvédě* vybojovali Bharatové někdy ve 14. století před n. l. na březích řeky Parušní (Rávi) vítěznou „bitvu deseti králů“ (*dášarádžña*), jež jim zajistila hegemonii v oblasti od Paňdžábu po Jamunu. Není vyloučeno, že vzpomínka na tuto bitvu posloužila jako předobraz bratrovražedného konfliktu mezi dvěma větvemi bharatovského rodu, vylíčeného v eposu *Mahábhárata*.

Mladší védské období (asi 1000–600 před n. l.) V mladších védských textech je zřetelně patrný přesun geografického centra rozšíření Ářjů z oblasti Sedmiříčí dále na jihovýchod, do meziříčí mezi Gangou a Jamunou a do středního Poganží. Tato oblast, označovaná jako Střední země, se stala kolébkou árjovské civilizace, bráhmanského obětního kultu a védské kultury. Její nejposvátnější část tvořila Kurukšétra (dnešní okres Thánésar v severovýchodní části svazového státu Harijána), pojmenovaná podle kmenového společenství Kuruů (potomků někdejších Bharatů). Jejich sousedy a blízkými spo-

jenci byli Paňčálové, kteří obývali dnešní okresy Barélí, Badájún a Farruchábád (východní Uttarpradéš) a mezi jejichž vládci byli proslulí náboženští myslitelé. Na sklonku mladšího védského období árjovské osídlení zahrnovalo též Kóšalsko (moderní Avadh) a Vidéhu (severní Bihár), zatímco populace žijící dále na východ – Magadhové (obývající střední Bihár jižně od Gangy), Angové (východní Bihár), Pundrové (severní Bengálsko) či jižní Andhrové – jsou jako nepřátelé posvátného pořádku v textech stavěny mimo védskou společnost.

Upevnilo se rozvrstvení společnosti do čtyř stavů: studium a výklad véd, stejně jako přinášení obětí bohům se stalo výsadou *bráhmanů*, kteří si za své služby činili nárok na štědré obětní dary v podobě zlata, polností a početných stád, ozbrojenou sílu a politickou moc (*kšatra*) ve svých rukou soustřeďovali příslušníci stavu *kšatrijů*, obecný lid zabývající se zemědělstvím, řemesly a obchodem tvořil vrstvu *vaišjů* a údělem skupiny znevolněných *šúdrů* bylo sloužit všem ostatním.

Materiální doklady prokazující přítomnost Árjů na území jejich předpokládaného rozšíření není snadné s jistotou identifikovat. Vzhledem k významu, jakému se ve védské kultuře těšil kůň, jehož výskyt na indickém subkontinentu je spolehlivě doložen až na počátku 2. tisíciletí před n. l., považují zastánci migrační teorie nálezy kosterních pozůstatků koně domácího (*Equus caballus*) za důkaz osídlení daných lokalit árjovskými kmeny. Jejich odpůrci prosazující hypotézu o domácím původu védské civilizace ale namítají, že nelze klást jednoznačně rovnítko mezi výskytem koně a příchodem Indoárjů; vždyť import koní nemusel současně provázet migraci nového lidu, pro niž navíc chybí další hmotné důkazy.

Skutečnost, že védy výslovně nezmiňují města, nýbrž jen tvrze či ohrazené osady (*pur*), badatelé v minulosti uváděli jako důkaz, že společnost védských Árjů měla převážně nomádský pastorační charakter, což ji výrazně odlišovalo od usedlé městské civilizace předárijského období. Jak ale ukázaly archeologické výkopy prováděné v Piraku (jihovýchodně od Bolánského průsmyku v pákistánském Balúčistánu), v postharappsém období (1700–700 před n. l.) se zde nacházelo rozlehlé městské sídliště. Nálezy terakotových sošek koní a jezdců představují vůbec první historické doklady o přítom-

nosti koně na subkontinentu, a tedy možné pojitko s obyvateli eurasijských stepí a Střední Asie. Ovšem nelze určit, zda se sem kůň dostal v důsledku (indoárijské) migrace, anebo jako obchodní artikl.

Otázku etnogeneze Indoárjů se tedy dosud nepodařilo uspokojivě rozřešit. Většinově přijímaná a stále ještě nejvěrohodnější hypotéza, vycházející hlavně z poznatků srovnávací indoeuropeistiky, předpokládá šíření indoárijských mluvčích ze severozápadu na indický subkontinent, i když zřejmě nelze hovořit přímo o invazi, a možná ani o hromadnější migraci spojenou se změnou etnického složení obyvatelstva. Materiální doklady o pohybu nového lidu z eurasijských stepí do jižní Asie prakticky chybí, a vedle lingvistických vodítek migrační hypotézu podporuje jen výskyt po sobě následujících protohistorických kultur rozmístěných od Střední Asie po Indogaňžskou nížinu.

Rané teritoriální státy, první indické impérium

První státní útvary (6.–5. století před n. l.) Již v mladším védském období lze mezi Árji pozorovat sílící tendenci k vytváření kmenových oligarchií a republik, jejichž obyvatelé se kromě pocitu příslušnosti k danému společenství počali stále více ztotožňovat s územím, které osídlili. Texty bráhmánů a upanišad označují tyto rané státní útvary jako *džanapady*, neboť každý kmen (*džana*) považoval zemi, kterou obýval, za svou doménu (*pada*). Podle pozdějších pramenů se na severozápadě a severu subkontinentu v 6. století před n. l. nacházelo 16 velkých kmenových států (*mahádžanapad*), soustředěných převážně v oblasti Poganží a v centrální Indii (Madhjadéša).

Kraj mezi Gangou a Jamunou tradičně tvořil panství Kuruů, kteří v této době přešli k republikánské formě vlády a namísto Hastinápury (dnešní Mérath), kolem roku 500 před n. l. zničené záplavami, za své sídelní město zvolili Indraprasthu (moderní Dillí). Jejich východními sousedy byli nadále Paňčálové, kteří rovněž nahradili monarchii republikou, avšak žádný z těchto států již neměl takový politický vliv jako ve védském období.

Dále na východ, mezi Himálajem a Gangou (východní Uttarpradéš), se rozkládala země Kóšalů (Kóšalsko, Kóšala) s hlav-

ním městem Šrāvastí (dnešní Sáhét Máhét, okres Góna). Na kóšalském území ležela doména republikánského klanu Šákjů se sídlem v Kapilavastu (moderní Pipráva, okres Bastí, poblíž nepálských hranic), jehož záležitosti spravoval volený vládce užívající titul *rádža*. Mezi nimi proslul zejména Šuddhódana, jehož syn Siddhártha Gautama vstoupil do dějin jako zakladatel buddhismu, obdařený čestným přízviskem Buddha (Probuzený, někdy též Osvícený). Za Buddhovo rodiště je označována vesnice Lumbiní (též Rummindéí) ve střední části nepálských *terajů* (lesnatého předhůří Himálaje), asi 15 km severně od Kapilavastu, a kolem datování jeho doby dosud nepanuje shoda: zatímco jižní buddhistická tradice používá tzv. dlouhé opravené datace (566–486 před n. l.), novější výzkumy kladou Buddhovo působení mezi léta 500/460–420–380 před n. l., či dokonce 448–368 před n. l.

Mimo oblast Střední země, na severozápadním pomezí subkontinentu, kam vedla „severní cesta“ (*Uttarápátha*), obchodní trasa vedoucí z povodí Jamuny přes Paňdžáb do Takšašily, kde se křižovala s Hedvábnou cestou, ležela Gandhára, domov bojovného kmene Gándhárů, žijících na území na jih od řeky Kábulu až k jejímu soutoku s Indem (oblast Pěšávaru a Rávalpindí v dnešním Pákistánu).

Postavení regionální mocnosti si postupně vydobylo Magadhsko (Magadha), jež se prostíralo na území současného svazového státu Bihár (okresy Patna a Gaja), ohraničeném na západě řekou Són a na jihu svahy pohoří Vindhja. Magadhští vládci Bimbisára a Adžátašatru patřili k předním Buddhovým příznivcům a vyznavačům. Původní královské sídelní město Rádžagrha (dnešní Rádžgir) i pozdější metropole říše Pátaliputra (dnešní Patna) se staly významnými středisky buddhistického učení a kultury.

Vpád Peršanů (516 před n. l.) Zatímco na severovýchodě subkontinentu pokračoval proces politického sjednocování a konsolidace, předznamenávající zrod magadhského impéria, státy severozápadní pohraniční oblasti oslabené mocenským soupeřením se staly snadným cílem cizích dobyvatelů. V roce 516 před n. l. perský král Dáreios I. Veliký (522–486 před n. l.) z dynastie Achajmenovců obsadil západní část Paňdžábu

a Sindh, jež přivtěлил ke svému impériu. Indická satrapie byla nejlidnatější a nejúrodnější ze všech 28 provincií achajmenovské říše a tribut, který odváděla, tvořil plnou třetinu příjmů ze všech závislých území. Dáreiův syn a nástupce Xerxés I. (486–455 před n. l.) začlenil oddíly Gandhárců do své armády v bitvách u Marathónu a Thermopyl (490 a 480 před n. l.; zřejmě první případ nasazení indických vojsk na evropské půdě).

Perská nadvláda trvala necelých 200 let, do roku 331 před n. l., kdy byl poslední achajmenovský vládce Dáreios III. po porážce v bitvě s Alexandrem Velikým u Gaugamél na útěku do Baktrie zavražděn, a jeho državy se staly součástí Alexandrova impéria. Indická satrapie, do té doby vystavená vlivu těsných politických, obchodních a kulturních styků s Persií, zprostředkovala převzetí znalosti aramejského písma, z něhož vzniklo písmo kharósthí, napomohla šíření perské vzdělanosti, uměleckého cítění i řemeslných postupů, předznamenávající zrod indo-perské kulturní syntézy.

Vzestup magadhské říše (5.–4. století před n. l.) Poté, co magadhský stát pohltil Kóšalsko a rozdrtil Vrdždžijskou konfederaci kmenových států v čele s oligarchickou republikou Ličchaviů, zajistil si vítězstvím nad Avanti hegemonii nad celou severní Indií. Vrcholu politické moci a největšího územního rozsahu Magadha dosáhla za vlády dynastie „devíti Nandovců“ (362–321 před n. l.), zejména za jejího zakladatele Mahápadmy Nandy, jenž ke svým držávám připojil Kalingu (dnešní Urísa) a dalšími výboji v Dakšinu položil základ celoindického impéria.

Výprava Alexandra Velikého (326–325 před n. l.) Když si makedonský vládce Alexandros III. (336–323 před n. l.) podmanil perskou říši a zmocnil se Baktrie, pokračoval v tažení dále na východ. Roku 327 před n. l. se svou armádou překonal Hindúkuš a poté, co ovládl údolí řeky Kábulu, překročil na jaře následujícího roku Indus a obsadil tehdejší metropoli Paňdžábu Takšašilu (Taxila). Místní panovník řecko-makedonské dobyvatele uvítal jako potenciální spojence v boji proti svému úhlavnímu nepříteli Pauravovi (v řeckých

pramenech uváděn jako Póros), vládci sousedního království mezi řekami Džihlam a Čanáb, a poskytl jim zásoby i vojenské posily. V červnu 326 před n. l. Alexandr zaútočil na Pauravovy državy a v rozhodující bitvě u řeky Džihlam (Hydaspés) jej porazil. Poté postupoval dále na východ, překročil Čanáb (Akesinés) a Ráví (Hydraótés) a dospěl až k řece Bjás (Hyfasis), kde ho vzpoura vojáků přiměla dát rozkaz k ústupu. Krátce po návratu do sídelního města makedonsko-perské říše Babylónu v červnu 323 před n. l. zemřel na horečnaté onemocnění.

Po Alexandrově smrti přešla správa dobytých území do rukou jeho vojevůdců, zvaných diadochové (nástupci), kteří se později prohlásili za svrchované vládce provincií, jež ovládali. Po roce 317 před n. l. se oblast Paňdžábu stala součástí rodícího se maurjovského impéria. Pro Indii z vojenského hlediska představovala Alexandrova indická výprava jen drobnou epizodu, avšak zahájila staletí trvající proces pronikání helénistických kulturních vlivů do oblasti jižní Asie.

Říše Maurjů (asi 321–184 před n. l.) K politickému sjednocení téměř celého území indického subkontinentu v jediný celek jako první přispěl Čandragupta Maurja (asi 321–297 před n. l.), zakladatel maurjovské dynastie. S pomocí svého rádce Kautalji, autora příručky vladařského umění *Arthašástry*, sjednotil odpůrce despotické nandovské dynastie, zmocnil se Magadhsku, vytlačil makedonské posádky z Paňdžábu a rozšířil své panství až po řeku Indus. Území na západ ovládal Seleukos, babylónský satrapa (z perského *chšathrapáván*, ochránce provincie), jenž během války diadochů obnovil svou moc ve východní části někdejší Alexandrově říše, přijal královský titul a přízvisko Níkátór (Vítězný). Ten roku 305 před n. l. se svou armádou vpadl na území Paňdžábu, avšak Čandragupta útok odrazil a vnutil protivníkovi mírovou smlouvu, podle níž získal rozsáhlá území na západ od Indu: provincie Areiu (oblast Herátu), Arachósií (jih Afghánistánu kolem Kandaháru), Paropamisadai (okolí Kábulu) a část Gedrósie (dnešní Balúčistán). Obě strany uzavřely manželskou alianci a u maurjovského dvora v Pátaliputře přijali Seleukova vyslance Megasthenése, jehož zlomkovitě zachované zápisky představují cenný dobový pramen.

Utváření maurjovského státu završil Čandraguptův vnuk Ašóka (273–232 před n. l.), když asi roku 260 před n. l. ke své říši násilně přivtělil Kalingu, jež s pádem dynastie Nandů na čas obnovila svou nezávislost. V době největšího rozmachu Ašókovy říše zahrnovala území dnešního Afghánistánu, Pákistán, Kašmír, Nepál a celý indický poloostrov, s výjimkou jeho nejjižnějšího cípu, kde ležela nezávislá království Čólů, Pándjů a Kéralaputrů. Krátce po dobytí Kalingy, jež dovršilo maurjovské výboje, Ašóka přijal Buddhovo učení a začal prosazovat jeho zásady na území impéria i za jeho hranicemi. Šíření buddhistických ctností měly sloužit královské edikty, jež dal rýt do skal a sloupů na různých místech svých držav, zvláště v okrajových oblastech. Skalní a sloupové nápisy, psané většinou písmem bráhmí v dvorském jazyce Magadhsku (*mághadhi*), s místními variantami odpovídajícími hovorové mluvě dané oblasti (prákrťům), na severozápadě též řecky a aramejsky, představují zatím nejstarší datovatelné historické prameny o životě, myšlenkových hodnotách a způsobu vlády maurjovské Indie. Ašóka se proslavil výstavbou četných stúp, kupolovitých památníků vztyčovaných nad ostatky Buddhy a jeho učedníků, z nichž se ale dochovaly jen zbytky, zejména ve středoindickém Sánči. O úrovni maurjovského umění svědčí hlavně dokonale provedené hlavice Ašókových sloupů, jež svým pojetím a zpracováním prozrazují perský vliv. Hlavici tzv. Lvího sloupu nalezeného v Sárnáthu si nezávislá Indická republika zvolila za státní znak.

Po Ašókově smrti zachvátil říši Maurjů postupný úpadek provázený rozbroji, oslabováním ústřední moci a rozpadem na samostatná království. K rozkladu státu přispěly vedle vnitřních sporů též cizí invaze. Již roku 206 před n. l. překročil seleukovský vládce Antiochos III. Veliký (223–187 před n. l.) pohoří Hindúkuš a pronikl kábulským údolím do Paňdžábu, od jehož vládce získal válečné slony. V oblasti Poganží a ve střední Indii se moc Maurjů udržela do roku 184 před n. l., kdy trůn v Pátalipuře na dalších zhruba sto let uchvátili Šungové. V severozápadním Dakšinu, na území dnešní Maháráštry, se osamostatnila doména Andhrů, z níž se koncem 1. století před n. l. stala mocná říše Sátaváhanů, nezávislost záhy získala i odbojná Kalinga.

Období vpádů a migrací

Výboje baktrijských Řeků, Šaků a Parthů Kolem roku 250 před n. l. se seleukovský místodržící v Baktrii Diodotos prohlásil nezávislým panovníkem a položil základ mocného řecko-baktrijského království, jež postupně rozšířilo své panství o Sogdianu (oblast mezi Amudarjou a Syrdarjou) a bývalé Ašókovy provincie od Afghánistánu po Indus. Oslabení maurjovského státu využil kolem roku 190 před n. l. Démétrios I. (asi 190–175 před n. l.) k uskutečnění řady vojenských výprav, při nichž Řekové (v indických pramenech zvaní Javanové, z řeckého láones) pronikli hluboko do severoindického vnitrozemí, v jednom případě dokonce k Pátaliputře. Po Démétriově smrti se řecko-baktrijský stát rozpadl na několik vzájemně nepřátelých státních útvarů: vlády v Baktrii a Sogdianě se zmocnil Eukratidés (170–asi 145 před n. l.), o východní území (zahrnující Paropamisadai, Arachósii, Gandháru a Paňdžáb, občas až po Mathuru) se dělila tzv. indo-řecká království.

Vzájemné působení buddhismu a helénistické kultury přispělo ke vzniku synkretického řecko-buddhistického umění, jehož počátky lze zaznamenat ve 3. století před n. l. v Baktrii a které podle Gandháry, historického kraje na pomezí dnešního Afghánistánu a Pákistánu, kde mezi 1. stoletím před n. l. a 5. stoletím n. l. dosáhlo největšího rozkvětu, dostalo jméno gandhárské. Nejvíce jsou ceněny gandhárské plastiky, zejména vyobrazení Buddhy oděného do splývavé řízy řeckého stylu a reliéfy s výjev z jeho života, spojující řecké civilizační prvky se západoasijskými vlivy a s místními tradicemi.

Někdy kolem roku 175 před n. l. začali příslušníci jedné z větví skythského kmenového svazu, známí pod jménem Šakové, opouštět svá původní sídla mezi řekami Ili a Syrdarjou (dnešní Kazachstán), kam z východu pronikali Kušáni, a ustupovat na západ a jihozápad. Postupně se rozpadli na několik skupin, z nichž jedna, označovaná jako Severní Šakové, kolem roku 145 před n. l. vpadla do Baktrie, odkud zamířila dál k jihu, přes Gilgit a Kašmír do severního Paňdžábu. Druhá část, tzv. Západní Šakové, zhruba v letech 138–123 před n. l. obsadili část území parthské říše (východní Írán a západní část Afghánistánu) a později se usadili v oblasti Drangiany (údolí řeky

Hilmand ve středním Afghánistánu), jíž dali jméno Šakastán (dnes Sístán). Odtud pronikali do povodí Indu a do západní Indie, kde založili nezávislé indo-šakské království. V době největšího rozmachu (asi 80–50 před n. l.) zahrnovalo Gandháru a ganžsko-jamunský dóáb až po Mathuru.

Od poloviny 1. století před n. l. stát indických Šaků čelil sílící rozpínavosti parthské říše, jež za vlády Mithridata II. (asi 123–92 před n. l.) z dynastie Arsakovců ovládla šakský Sístán a za jeho nástupců postupně rozšiřovala svou moc do kábulského údolí, Gandháry a přilehlých krajů v Indii. Po přelomu letopočtu vytvořil parthský místodržící v Arachósii Gondophares (asi 26–46) na dobytých územích indo-parthské království, jež vyhlásilo nezávislost na arsakovské Parthii. Poté, co kolem roku 70 jeho indické državy ovládli Kušáni, se však moc indo-parthských vládců omezila již jen na Šakastán.

Další skupinu indoevropských kmenů, jejichž stěhování ovlivnilo vývoj v Západní, Střední a jižní Asii, tvořili Kušáni (v čínských pramenech známí jako Jüe-č', Yuezhi), etnikum možná kavkazského původu spřízněné s indoevropskými Tochary. Původně obývali východní část Střední Asie, oblast Čínského Turkestánu (Sin-ťiang) a provincie Kan-su, odkud je asi v letech 176–160 před n. l. vyhnaly nájezdy hunských kočovníků (Siung-nu). Nejprve se usazovali severně od pohoří Ťan-šan, hlavně v údolí řeky Ili, kde se střetali se Šaky, později pod tlakem Hunů přesídlili do Transoxánie, oblasti na sever od Amudarji (řeky Óxos), do sousedství řecko-baktrijského království, které si podmanili. Území Baktrie si Jüe-č'ové někdy po roce 124 před n. l. rozdělili na pět knížectví, mezi nimiž získal hegemonii kmen Kuej-šuang (odtud název Kušáni). Jejich sjednocením vznikl mocný stát, který postupně ovládl Paropamisos (oblast západního Hindúkuše), Gandháru a během 1. století n. l. rozšířil své panství i na severozápad a značnou část severní Indie.

Kušánská říše K mocenskému a kulturnímu vrcholu přivedl kušánskou říši král Kaniška (asi 78–101/102 nebo 128–151 n. l.). Pod její přímou správou či kontrolou se nacházelo území zahrnující horní tok Amudarji (Óxos), Baktrii, severní Sindh, Paňdžáb a část Poganzí po Váránasí a zřejmě i Pátaliputru, na

jihu kušánské državy sahaly k řece Narmadě. Sídlním městem říše byla Purušapura (dnešní Pěšávar), vedlejší metropolí Mathura. Badatelé se rozcházejí v otázce datování „Kaniškovy éry“: jeho nástup na trůn se tradičně spojuje s počátkem tzv. šakské éry (78 n. l.), novější výzkumy založené převážně na numismatickém materiálu toto datum posouvají do roku 128. Prameny ho líčí jako příznivce buddhismu a velkorysého patrona vědy a literatury. Posledním z Kaniškových nástupců, kteří dokázali udržet územní celistvost impéria, byl zřejmě Vásudéva (asi 145–176 n. l.); za jeho potomků se moc Kušanů udržela zhruba do poloviny 3. století již jen v Paňdžábu a části Afghánistánu.

Šaksko-kušánské období přineslo značný kulturní vzestup, zejména stavitelského a sochařského umění, jehož úroveň dokládají plastiky gandhárské školy, která za Kušanů dosáhla vrcholu, stejně jako skulptury a reliéfy tzv. mathurské školy, rozvíjející místní tradice z maurjovsko-šungského období.

Vývoj v jižní Indii

V nejj jižnějším cípu indického poloostrova, na území mezi řekami Tungabhadrou a Krišnou a mysem Kumáří, se od počátku 1. tisíciletí před n. l. rozvíjela kultura megalitických hrobů, jejíž nositelé vyráběli černočervenou keramiku, zhruba od roku 800 před n. l. ovládli metalurgii železa a bývají ztotožňováni s Drávidy. Zhruba ve stejné době drávidský jih čelil pronikání indoárijského obyvatelstva a docházelo ke vzájemnému prolínání obou kulturních a jazykových komplexů. Již v pramenech ze 4. století před n. l. nacházíme první zmínky o tamilských rodech Čólů, Pándjů a Čérů, a podobný seznam, rozšířený o spolehlivě neztotožněné Satjaputry (Satijaputy), obsahují i nápisy maurjovského vládce Ašóky. Ze 2. století před n. l. se zachovaly nejstarší tamilské epigrafické památky, psané jižní obdobou Ašókova bráhmí, umožňující ověřit spolehlivost historických údajů obsažených ve starotamilské literatuře tzv. sangamového období.

Sangamové období Termínem *sangam* (doslova: shromáždění) tamilská tradice označuje literární akademie, jež se podle pověsti měly scházet v metropoli Pándjů Madurai a jejichž

účastníci vytvořili množství básnických skladeb sebraných do antologií *Ettuttogai* (8 sbírek) a *Pattuppáttu* (10 zpěvů). Výbor z této poezie s převážně milostnou a hrdinskou tematikou českému čtenáři představují sbírky *Černý květ* (1955), *Květy jasmínu* (1957) a *Pohár slasti* (2004). V dataci sangamového období není shoda, nejčastěji se klade do rozmezí let 100 před n. l.–250 n. l. Básně popisují poměry v královstvích Čérů (dnešní Kérala), Čólů vládnoucích z Uraijúru (poblíž dnešního Tiruččiráppalli) a Pándjů sídlících v Madurai, skutky jejich vládců i jejich zápas o hegemonii. Popisují i čilý obchodní ruch v přístavech na Malabárském a Koromandelském pobřeží, kde zvláště Musiri (řecky Muziris, dnes Kotunnallúr), Puhár (Kávéripattanam) či římská faktorie v Arikamédu (poblíž Puduččéri) prosluly jako kvetoucí střediska dálkového obchodu s perlami, slonovinou, kořením, jemným textilem a dalším luxusním zbožím, po němž byla značná poptávka zejména v císařském Římě, ale i na východních trzích.

Guptovci a Haršova říše

Guptovské impérium (asi 320–polovina 6. století) Překonat politickou roztržičnost severní Indie a sjednotit větší část subkontinentu do jediného státního útvaru se počátkem 4. století podařilo málo známému magadhskému rodu, který po svém zakladateli Šrí Guptovi (asi 275–300) přijal jméno Guptovci. Základ guptovské moci položil Čandragupta I. (319–335). Poté, co se ujal vlády v Pátaliputře, postupně rozšířil svou moc na celé střední Poganží, od Prajágu (dnes Iláhábád na východě svazového státu Uttarpradéš) po jižní Bihár. Rok 319/320 spojený s jeho nástupem na trůn se uvádí jako počátek letopočtu guptovské éry, používaného v severní Indii do příchodu islámu. Proměnu státu v územní mocnost zahájil svými výboji Samudragupta (335–376), jenž připojil ganžsko-jamunský dóáb, podhimálskou oblast (Nepál a Kámarúpu, tj. Ásám) a část Bengálska. K uznání vazalství přiměl i vládce Paňdžábu, východního Dakšinu a na jihu, kde pronikl až k centru říše Pallavů Káňčipuramu.

Největšího hospodářského a kulturního rozkvětu dosáhla říše Guptovců za Čandragupty II. Vikramáditiji (376–415), jehož vláda bývá označována jako „zlatý věk“ staroindické civi-

zace. Proslavil se veřejně prospěšnými stavbami, podporoval výtvarné umění a literaturu (na jeho dvoře patrně tvořil básník a dramatik Kálidása). O poměrech v říši podal svědectví čínský poutník Fa-sien ve svých *Zápisích o buddhistických zemích* (česky 1995).

Od poloviny 5. století guptovský stát čelil silicím nájezdům Heftalitů, nomádských pasteveckých kmenů pronikajících ze stepí Střední Asie na subkontinent. Zprvu se Guptovcům dařilo heftalitskému náporu čelit, ale po roce 510 postupně ztratili většinu západních území a jejich moc zůstala omezena jen na Bengálsko, Bihár a Uttarpradéš. Kolem roku 550 se říše v důsledku vpádů i rozbrojů rozpadla na drobnější státečky.

Království Heftalitů Jménem Heftalité označují řecké prameny jednu z větví kmenového svazu kočovníků turkického původu, známých pod souhrnným názvem Hunové (čínsky Siung-nu), kteří ve 2. století před n. l. ovládali stepní oblasti Vnitřní Asie, od východního Mongolska po Aralské jezero. V prvních stoletích n. l. se Siungnuové dali do pohybu směrem na západ a rozdělili se na dva proudy: zatímco severní Hunové ve druhé polovině 4. století pronikli do jihu ruských stepí a za Attily (asi 434–453) v Podunají vytvořili vlastní říši, příslušníci heftalitské větve označovaní též jako Bílí Hunové (v indických pramenech jako Húnové) počátkem 5. století překročili Syrdarju (Jaxartés), obsadili rozsáhlé oblasti Baktrie, Gandháru a po neúspěšném pokusu o vpád do indického vnitrozemí ovládli část držav sásánovské říše, kterou roku 484 přinutili k placení vazalského tributu. Koncem 5. století jejich říše sahala od Střední Asie, přes východní Írán, Afghánistán a část Pákistánu až k řece Indu. První útok húnských nájezdníků na indické území v roce 455/456 se Guptovcům podařilo odrazit, avšak již na přelomu 5. a 6. století Heftalité vedení Tóramánou pronikli přes Paňdžáb a Rádžasthán hluboko do nitra guptovských držav, kde se zmocnili Málvy (po Éran v dnešním Madhjapradéši). Za nástupce Tóramány Mihiraguly (asi 515–542) tvořila indická provincie s hlavním městem Šákala (dnes Sijálkót v Paňdžábu) součást rozsáhlého heftalitského impéria, jež se prostíralo od Persie po Chotan. Již kolem roku 530 však Húny vypudili ze střední Indie a koncem 6. století museli vyklidit i Paňdžáb a Gandháru.

Říše Harši z Kanaudže Poslední pokus o politické sjednocení severní a východní Indie před muslimským zábořem učinil v první polovině 7. století vládce nevelké domény s centrem ve Sthánvíšvaře (dnes Thánésar), princ z rodu Pušjabhútiů Harša, či Haršavardhana (606–647). Potlačil odstředivé síly uvolněné rozpadem impéria Guptů a podrobil si řadu nástupnických států, jež vznikly na jeho území. Jeho vliv sahal od Paňdžábu po Ásám a na jihu téměř až k Narmadě, i když pod jeho přímou kontrolou se asi nacházel jen dnešní Uttarpradéš spolu s částmi Rádžasthánu, Biháru, západního Bengálska a Urísy. Poté, co upevnil svou moc v horním Poganží, zvolil za sídelní město své říše Kanjáakubdžu (Kanaudž). Věhlas získal tento velký vojevůdce a energický panovník i jako vzdělanec, básník a podporovatel umění. Jako čestný host u jeho dvora pobýval čínský poutník a učenec Süan-cang (600/602–664), jenž v letech 630–644 na subkontinentu pátral po posvátných buddhistických písmech a poznatky z cest shrnul ve svých *Zápisích o západních krajinách za Velkých Tchangů* (česky 2002). Po Haršově smrti se říše vybudovaná na volných vztazích vazalské podřízenosti rozpadla na drobnější státy.

Indie pod nadvládou islámu

První muslimské vpády Indický subkontinent začal přitahovat pozornost rozpínající se islámské říše chalífů, Muhammadových nástupců, již za vlády druhého chalífy Umara (634–644). Jeho námořní síly se okolo roku 643 neúspěšně pokusily dobýt Dabul (či Debul), tehdy nejvýznamnější přístav v Sindhu poblíž dnešního Karáčí. První významný průlom se muslimským dobyvatelům podařil roku 711, kdy se Dabulu zmocnila námořní expedice, kterou proti Sindhu vyslal se souhlasem chalífy al-Valída (705–715) guvernér Iráku Hadždžádž. Arabové vedení Muhammadem ibn Kásimem pronikli podél Indu do Paňdžábu, dobyli Multán a obsazená území přičlenili k chalífátu. Roku 725 arabští vojevůdci rozšířili muslimské panství na Káthijávár, Gudžarát a jižní Rádžasthán. Paňdžáb a Sindh zůstaly pod přímou kontrolou chalífy až do roku 871, kdy místodržící v Multánu a sindhské Mansúře vyhlásili nezávislost na Abbásovci, a položili zde tak základy dvou samostatných státních útvarů.

Druhá fáze muslimské expanze: Ghaznovci a Ghórovci Novým mocenským centrem, jehož expanze výrazně zasáhla do osudů severní Indie, se na přelomu 10. a 11. století stala afghánská Ghazna (dnes Ghazní), hlavní město východní provincie říše perských Sámánovců (874–999). Její vojenský guvernér, Turek Sabuktagín (Sebüktegin, 977–997), původně velitel otrocké gardy, ovládl oblast mezi Kandahárem a Kábullem, a přestože formálně uznával sámánovskou svrchovanost, fakticky vystupoval jako nezávislý panovník. Zahájil politiku loupežných vpádů na indické území, v nichž pokračoval i jeho syn Mahmúd (998–1030), jemuž chalífa přiznal titul *sultán*. V letech 1000–26 do Indie podnikl celkem 17 vojenských expedic. Neusiloval o trvalé ovládnutí „Hindu“, ale využíval jeho bohatství k upevnění své vlády v Íránu a Střední Asii. Jako fanatický muslim vraždil a zotročoval jinověrce, plenil a ničil posvátná místa hinduismu. Ghaznu díky naloupeným pokladům změnil v jedno z nejvýstavnějších měst své doby.

Muslimské vpády do nitra indického subkontinentu pokračovaly i za Mahmúdových nástupců, pro něž lup z hinduistických svatyní nadále představoval jeden z hlavních zdrojů příjmů sultanátu. Jeho íránské a afghánské državy postupně uchvátili turečtí Seldžukovci (985–1157) a od poloviny 11. století se ghaznovské panství omezovalo již jen na bezprostřední okolí Ghazny a indický Paňdžáb.

Na přelomu 11. a 12. století ovládl hornatý kraj na horním toku řeky Harírúd, jihovýchodně od Herátu, rod Šansabovců, drobných velmožů původem z východní Persie, jejichž knížectví se sídlem v Ghóru (persky Ghúr) si v bojích se Seldžukovci a Ghaznovci postupně podmanilo značnou část Afghánistánu. O rozšíření moci rodící se ghórovské říše na indické území se zasloužil hlavně Šihábuddín (též Muizuddín) Muhammad, více známý jako Muhammad z Ghóru (1173–1206). V postupu na východ mu však bránila konfederace rádžpútských knížat v čele s čahamánským vládcem Dillí Prthvírádžou III. Jejich spojená vojska v tzv. první bitvě u Taráinu (poblíž paňdžábského Thánésaru) ho roku 1191 donutila k ústupu, ale o rok později se Muhammad vrátil v čele ještě početnější armády a na stejném bojišti Prthvírádžou III. porazil, zajal a dal popravit. Toto vítězství Ghórovcům otevřelo cestu k ovládnutí téměř celé severní Indie. Roku 1193 velitel jejich vojsk, turecký otrok (*ghulám*) Kutbuddín Ajbak, obsadil Dillí, a postupně turecká vojska opanovala střední Poganží až po Bengálsko. Po násilné smrti Muhammada († březen 1206) se Kutbuddín Ajbak 24. června v Láhauru prohlásil vládcem indické části držav Ghórovců, a položil základ nezávislého státu, poté známého jako dillíský sultanát.

Dillíský sultanát

Dynastie otroků (1206–1290) Kutbuddín Ajbak († listopad 1210), zakladatel nové muslimské dynastie, jež po něm a jeho nástupcích otrockého původu nese jméno dynastie otroků, si za svůj hlavní stan zvolil Láhaur a veškeré úsilí zasvětil zápasu o ovládnutí Paňdžábu a přilehlých území. Dříve, než se mu to podařilo, zemřel na následky pádu z koně. Konsolidaci moci sultanátu na západě dovršil až jeho zeť Šamsuddín Ilutmiš (též Altamiš, 1211–36).

Sotva se Iltutmišovi podařilo upevnit své panství v Paňdžábu a Sindhu, ohrozil roku 1221 západní část jeho držav vpád mongolských vojsk pod velením obávaného Čingischána (asi 1162–1227). Mongolové postupující přes Chorásán a Afghánistán pronikli až do povodí Indu, ale poté, co vyplenili západní Paňdžáb a Sindh, opět odtáhli. Když pominula mongolská hrozba, zahájil Iltutmiš sérii vojenských výprav s cílem znovu ovládnout území, jež se v důsledku oslabení ústřední moci vymkla kontrole. Řady tažení se sultán zúčastnil osobně; při posledním těžce onemocněl a po návratu do Dillí 29. dubna 1236 zemřel.

Protože své syny nepovažoval za způsobilé k vládě, jmenoval Iltutmiš následnicí trůnu dceru Razijjatuddín, jež se po krátkém mezivládí plném zmatků ujala s podporou části vojenských velitelů vlády. Sultánka Razijja (1236–40) se projevila jako moudrá a rázná panovnice, musela ovšem čelit předsudkům a nepřátelství ostatních uchazečů o trůn a rovněž kruhu Iltutmišových tureckých propuštěnců, tzv. čtyřicítky (*čihilgání*), jejichž mocenský monopol ohrozila. V dubnu 1240 se stala obětí spiknutí, při němž ji zbavili vlády a uvěznil, a po neúspěšném pokusu dobýt trůn zpět za nevyjasněných okolností zavraždili.

Po období mocenských bojů a neklidu dosadili na dillíský trůn Iltutmišova nejmladšího syna Násiruddína Mahmúda Šáha (1246–66), ale moc třimal vlivný člen „čtyřicítky“ Ghijásuddín Balban: získal úřad sultánova náměstka (*naíba*) a po Násiruddínově smrti usedl na sultánský stolec (1266–87).

Balbanova éra znamenala období vnitřní konsolidace státu; upevnily se západní hranice ohrožované mongolskými vpády, byly potlačeny odstředivé tendence v provinciích. Sultán vytvořil centralizovaný správní aparát i bojeschopnou armádu s přísnou disciplínou a pod jeho přímou kontrolou. Projevy neposlušnosti neváhal potlačovat těmi nejdrastičtějšími prostředky, od brutálních poprav odpůrců po vyvraždění všech obyvatel vzpurných oblastí.

Sultán Balban po sobě nezanechal důstojného nástupce a jeho smrt podnítila mocenský zápas mezi příslušníky turecké vojenské elity a klanem Chaldžíů, rovněž tureckého původu, kteří ale v minulosti přesídlili na afghánské území,

a v očích místních Turků tak platili za Afghánce. Z boje nakonec vyšla vítězně chaldžiovská strana a její vůdce v 70 letech usedl na dillský trůn jako sultán Džaláluddín Fírúz Šáh (1290–96).

Chaldžiové (1290–1320) Zakladatel nové dynastie musel čelit jak opozici turecké aristokracie, jež ztratila své výsadní postavení, tak nedostatku loajality svých stoupenců, pro něž byl jako panovník příliš mírný a sentimentální. Poté, co skončily nezdarem dva pokusy připravit ho o trůn, vlákal jej jeho synovec a zeť Aláuddín do léčky, a dal ho zavraždit. Poté v čele početného vojska, se strýcovou hlavou na píce, odtáhl do sídelního města, kde se dal v říjnu 1296 prohlásit sultánem. Muhammad Aláuddín Chaldží (1296–1316) se projevil jako schopný vojevůdce, ale i nelítostný tyran a dobyvatel.

Ve snaze soustředit ve svých rukou absolutní moc, provedl řadu finančních a administrativních reforem: nahradil systém odměňování státních hodnostářů a vojenských velitelů z výnosů úředních panství, jež svým držitelům zajišťovala nezávadnou míru nezávislosti, výplatou služného v hotovosti ze státní pokladny a poddaným vyměřil tak vysoké daně, aby jim starost o holé přežití nedovolila pomýšlet na rebelie. Namísto dosavadní šestiny sklizně nyní daň tvořila polovinu odhadované úrody a byla tvrdě vybírána, nezřídka za použití násilí. Stanovil pevné regulované ceny základních potravin, obchod obilím podřídil státní kontrole. Chybějící prostředky na vydržování početného vojska a byrokratického aparátu měla doplnit kořist z dobovačných výprav, tribut vymáhaný od vazalských vládců a výnos z anektovaných území.

Poslední léta Aláuddínovy vlády byla poznamenána sultánovým zhoršujícím se zdravotním stavem, úpadkem jeho osobního vlivu a posílením odstředivých tendencí v okrajových částech říše. Po jeho smrti se pokusil uchvátit moc generál Malik Káfúr, avšak během boje o nástupnictví byl zavražděn. Úspěšný nebyl ani Aláuddínův syn Kutbuddín Mubárák Šáh (1316–20), jenž sice zrušil některé otcovy nepopulární reformy, ale ukázal se jako neschopný panovník a při palácovém převratu přišel o život. Spiklenci zlikvidovali i většinu příslušníků rodu Chaldží a po krátkých bojích s podporou vlivné

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading.